ئۇيغۇر خەلق ئەپسانە-رىۋايەتلىرى

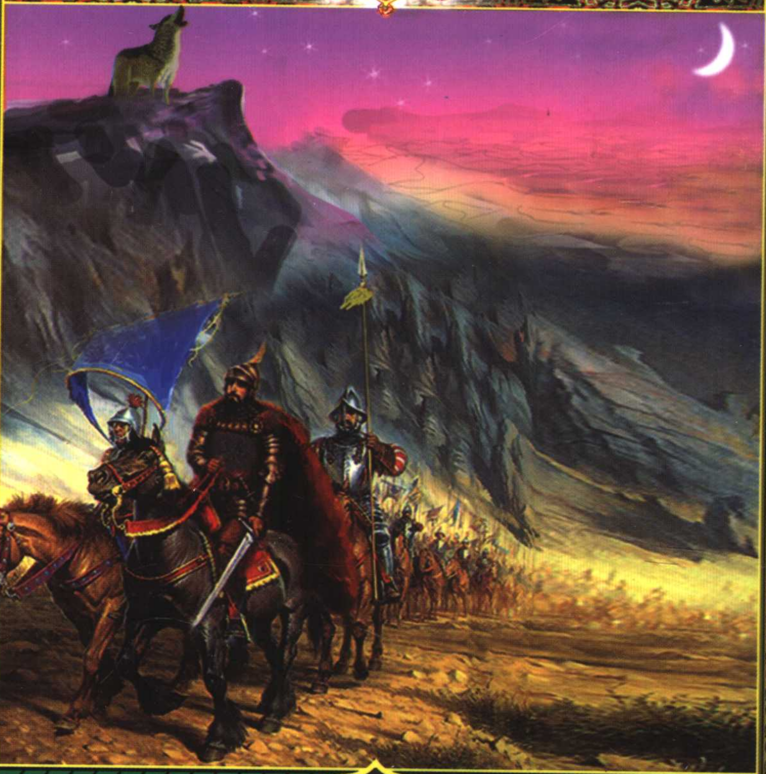

كۆك يالىلىق بۆرە

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئۇيغۇر خەلق ئەپسانە-رىۋايەتلىرى

كۆك ياللىق بۆرە

«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى»
تەھرىر ھەيئىتى نەشرگە تەييارلىغان

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

维吾尔民间神话传说. 1/《维吾尔民间文学大典》编委会编. －乌鲁木齐：新疆人民出版社，2006.2(2007.3重印)
(维吾尔民间文学大典)
ISBN 978－7－228－09843-9

Ⅰ.维… Ⅱ.维…Ⅲ.维吾尔族－神话－作品集－中国－维吾尔语（中国少数民族语言）
Ⅳ.I277.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2006)第010508号

策　　划：阿布都热合满.艾白
　　　　　艾合买提.伊明

责任编辑：艾合买提.伊明
责任校对：阿布勒孜.阿巴斯 等

维吾尔民间神话传说 — 1（维吾尔文）

《维吾尔民间文学大典》编委会 编

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐解放南路348号 邮编：830001）
新疆新华书店发行
新疆新华印刷二厂印刷
880×1230毫米 32开本 12.25 印张 2插页
2006年2月第1版 2007年3月第2次印刷
印数：4,001-6,000

ISBN 978－7-228-09843-9　定价：19.00元

پىلانلىغۇچىلار: ئابدۇراخمان ئەبەي
ئەخمەت ئىمىن

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەخمەت ئىمىن
مەسئۇل كوررېكتورى: ئابلىز ئابباس قاتارلىقلار

ئۇيغۇر خەلق ئەپسانە ـ رىۋايەتلىرى
كۆك ياللىق بۆرە
«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى» تەھرىر ھەيئىتى
نەشرگە تەييارلىغان
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 - №)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا 2 ـ باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 1230 × 880 مىللىمېتىر، 32/1
باسما تاۋىقى: 12.25 قىستۇرما ۋارىقى: 2
2006 ـ يىلى 2 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2007 ـ يىلى 3 ـ ئاي 2 ـ بېسىلىشى
تىرازى: 4,001 - 6,000
ISBN 978-7-228-09843-9
باھاسى: 19.00 يۈەن

پىلانلىغۇچىلار: ئابدۇراخمان ئەبەي، ئەخمەت ئىمىن
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەخمەت ئىمىن

ئۈرۈمچى
2006-يىلى

此为试读，需要完整PDF请访问：www.ertongbook.com

مۇندەرىجە

دۇنيانىڭ يارىتىلىشى، تەبىئەت ھادىسىلىرى،
ئىلاھلار ۋە ئىلاھىي قەھرىمانلار توغرىسىدا.........1
دۇنيانىڭ يارىتىلىشى...........................3
«ئاسمان پادىشاھى»............................6
ئەسما 7
ئىككى ياراتقۇچى كۈچ 8
ئاناخىتا 9
كەيۇمەرس 10
يەر نىمىشقا تەۋرەيدۇ 11
ئۇماي ئىلاھى 12
ئاي بىلەن كۈن 13
شىرىن قىز...................................16
مەلىكىنىڭ ئاي بولۇشى.......................18
چولپان يۇلتۇز...............................21
نىمە ئۈچۈن قار ـ يامغۇر ياغىدۇ............24
بۇلۇت قىز...................................25
ئادەم ئاتىنىڭ پانىي دۇنياغا پالانغانلىقى.....27
ئادەمىي ئات..................................31
توپان بالاسى..................................32
ئىككىنچى ئادەم نۇھ...........................33

نۇھنىڭ ئوغلى سام.............................34
نۇھنىڭ ئىككىنچى ئوغلى ھام...................35
نۇھنىڭ ئۈچىنچى ئوغلى ياپەس...................36
ئەفراسىياپ 38
چىن ۋە ماچىن....................................39
ئەفرات ۋە توققۇز قىز............................41
سۇلايمان پادىشاھنىڭ پەرزەنت كۆرۈشى.......48
توپ ئاتار خوجام 50
بۆكۈخان 54
ئالانقۇۋا 58
جەمشىت 59
توتېم، ئەجداد، ئۇرۇق، قەبىلە ۋە مىللەت
توغرىسىدا..61
تۈركلەر 63
ئەرگىنە قۇن 67
كۆك ياللىق بۆرە 68
ئۇيغۇرلار 72
«كۆچ» 85
قارا قوشۇن 87
سىيانپىي 88
تۈركمەن 90

قىپچاق 93
چىگىل 95
ئۆزبېك 96
تۇبۇت 97
جۇداخ 98
دولانلار 100
يانلار 106
تارانچى 107
تارىخىي شەخسلەر، تارىخىي ۋەقەلەر ۋە يەر ـ جايلار
توغرىسىدا I 109
باتۇر تەڭرىقۇت 111
سىياۋۇش 114
كەيخىسرەۋ 119
بەھمان ۋە دارا 124
شىراق 127
تۇمارىس 131
قاراخان 136
قارا بۇغراخان 137
سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان 138
نۇرئالاۋنۇرخاننىڭ سەئىد ئېلى ئارسلانخانغا
ھامىلدار بولۇشى 158

هەزرىتى سەئىد ئېلى ئارسلانخان 162
ئىسكەندەر 167
ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى 172
پادىشاھ زوھاك 175
ئەپلاتون ھېكىم بىلەن ئەرەستە ھېكىم 180
لوقمان ھېكىم 185
ئەبۇ ئەلى ئىبن سىنا 211
مەھمۇد قەشقەرى 213
بۇۋىرابىيە 229
فارابى 231
ئەمىر نەۋائى 233
شامەشرەپ 235
مەلىكە ئامانىسا خېنىم 238
ئابدۇرېشىتخان 242
قارا تەقىيلىكلەر ۋە ئاق تەقىيلىكلەر ... 245
ئىپارخان 248
بەدۆلەتنىڭ چۈشى 252
سادىر پالۋان 255
مىڭ ئات 258
تەكلىماكان 259
قۇم باسقان شەھەر 262

ئۇدۇن 265
خوتەن ئاق سېپىل شەھىرى 270
ئارۇخاتىننىڭ پادىشاھقا قىلغان نەسىھەتلىرى.. 272
ئۇدۇن خانىنىڭ شۈەنزاڭنى كۈتۈۋېلىشى 274
فاشيەنىنىڭ ئۇدۇندا بۇددا مۇراسىمىنى
كۆرگەنلىكى 276
چوقتىربىشىت ۋە نوقتىربىشىت 278
تۆت ئىمام 281
چىرا 295
ئويتوغراق 302
مەشرەپ دەرۋازىسى 305
چەرچەن 307
ۋاژ - ۋاژ شەھىرى 312
ئالمانچۇق دۆڭ 315
خانئۆي 323
مەنگەن كەنتى 327
بۇددا مۇنارى 329
ئۇچمىراۋان بۇت سۇۋۇقى 331
ئەنقاز شەھىرى 334
قالۇق ۋە قاتار قىشلاق 336

قاقۇللا 337
توققۇزاق 338
مۇق يولى 340
تىۋىز 341
چۆلتۇمەن 343
تۇغ كەنتى 344
غىجەك 345
بەشكېرەم 347
ئىشق يولى 353
ھېيتگاھ 356
ئىشتاچى 357
ئاتۇش 358
جايپاچچىم 361
شورۇق 363
تۇز كېيىك 364
شاھزادە ئەرۋۇز بىلەن مەلىكە ئەنگىز 371
پەيزاۋات 381

此为试读，需要完整PDF请访问：www.ertongbook.com

دۇنيانىڭ يارىتىلىشى
تەبىئەت ھادىسىلىرى، ئىلاھلار ۋە ئىلاھىي
قەھرىمانلار توغرىسىدا

دۇنيانىڭ يارىتىلىشى، تەبىئەت ھادىسىلىرى، ئىلاھلار
ۋە ئىلاھىي قەھرىمانلار توغرىسىدا

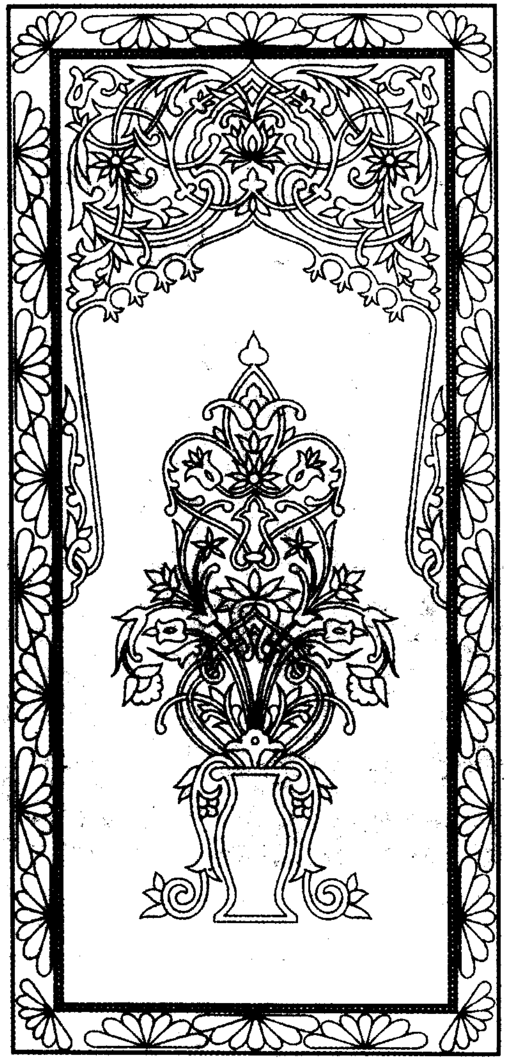

دۇنيانىڭ يارىتىلىشى

يەر ۋە كۆك تېخى يارىتىلماستىن بۇرۇن ھەممە نەرسە سۇ-
مىنلا ئىبارەت ئىدى. يا تۇپراق، يا ئاسمان، يا كۈن، يا ئاي يوق
ئىدى. ھەممە تەڭرىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى، ھەربىر مەۋجۇداتنىڭ
ياراتقۇچىسى ۋە ئادەم بالىسىنىڭ ئەسلى ئەجدادى تەڭرى قارا-
خان ئەڭ ئاۋۋال ئۆزىگە ئوخشاش بىر خىل مەخلۇقنى ياراتتى ۋە
ئۇنىڭ ئىسمىنى «كىشى» دەپ ئاتىدى. قاراخان ۋە «كىشى» ئىك-
كى قارا غازغا ئوخشاش سۇ ئۈستىدە ئەركىن - ئازادە ئۇچۇشات-
تى. لېكىن، «كىشى» بۇ خىل بەختلىك، جىمجىت ھاياتتىن رازى
ئەمەس ئىدى. ئۇ قاراخاندىنمۇ ئېگىز ئۇچۇشنى خالايتتى. ئۇ بۇ
خىل پەسكەشلىكى تۈپەيلىدىن ئۇچۇشقا كېرەكلىك قۇۋۋەتنى
يوقىتىپ قويۇپ، چوڭقۇر ۋە چەكسىز سۇغا غەرق بولدى. ئۇ بۇ
خەتەرلىك ئەھۋالدا تۇنجۇقۇپ قالاي دېگەندە، تەڭرى قاراخاندىن
قۇتقۇزۇشنى تەلەپ قىلدى. قاراخان «كىشى»گە چوڭقۇرلۇقتىن
يۇقىرىغا چىقىشنى بۇيرۇدى. «كىشى» يۇقىرىغا كۆتۈرۈلدى. شۇ-
نىڭ بىلەن «كىشى»نىڭ يۇلتۇز ئۈستىگە ئولتۇرۇپ، چۆكۈپ
كېتىشتىن قۇتۇلۇشى ئۈچۈن دېڭىزدىن بىر يۇلتۇزنى يۇقىرىغا
چىقاردى. «كىشى» ئۇچۇشقا قادىر بولالمىغانلىقى ئۈچۈن قاراخان
يەر يۈزىنى يارىتىشنى تەسەۋۋۇر قىلدى. «كىشى»گە سۇنىڭ
تەكتىگە چۆكۈپ سۇ ئاستىدىن توپا چىقىرىشنى بۇيرۇدى ۋە

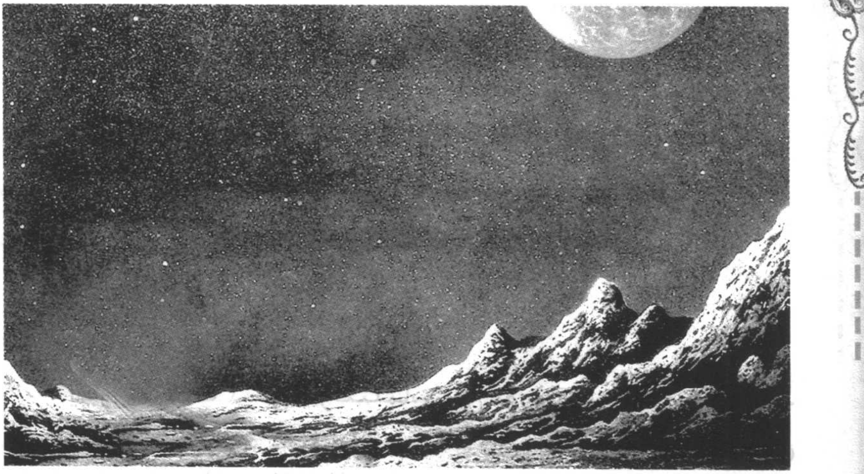

سۇدىن چىقىرىلغان توپىنى سۇ يۈزىگە چاچتى. «كىشى» توپىنى
سۇدىن چىقىرىش بىلەن، ئۇنىڭ بىر قىسمىنى ئۆزىگە يوشۇرۇن-
چە يەر يۈزى يارىتىش ئۈچۈن ئاغزىغا سېلىۋالدى. لېكىن، يۇ-
قىرىغا چىقىش بىلەن ئاغزىدىكى توپا شۇنچىلىك كۆپىيىپ كەتتى-
كى، ئەگەر تەڭرى قاراخان تۈكۈرۈۋېتىشنى بۇيرۇق قىلمىغان
بولسىدى، ئۇ نەپەس ئالالماستىن بوغۇلۇپ قالغان بولار ئىدى.

قاراخان ياراتقان دۇنيا تۈپتۈز بىر ساھىلدىن ئىبارەت ئىد-
دى. لېكىن، «كىشى»نىڭ ئاغزىدىن چىققان توپا ھەر تەرەپكە
چاچراپ، پۈتۈن يەر يۈزىنى پاتقاقلىق ۋە دۆڭلۈكلەر قاپلاپ كەت-
تى. بۇنىڭدىن ئىنتايىن غەزەپلەنگەن قاراخان بۇ ئىتائەتسىز
«كىشى»گە «ئارلىق» (يارامسىز) دېگەن لەقەمنى بەردى ۋە ئۇنى
«نۇر ۋە يورۇقلۇق» دائىرىسىدىن قوغلاپ چىقاردى، ئۇنىڭدىن
كېيىن يەر يۈزىدە يەرلىشەلەيدىغان باشقا ئادەملەرنى ياراتتى،
توققۇز شاخلىق بىر دەرەخنى يەردىن ئۈندۈرۈپ، ھەربىر شاخنىڭ
ئاستىدا بىر ئادەمنى ياراتتى. بۇ ئادەملەر دۇنيادىكى توققۇز خىل
ئىنسان تائىپىسىنىڭ ئەجدادلىرىدۇر. «ئارلىق» يەر يۈزىنىڭ بۇ
يېڭى ئاھالىسىنىڭ شۇنچىلىك چىرايلىق ۋە شۇنچىلىك ياخشى

ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇلارنى ئۆزىگە بېرىشنى تەگرى قاراخاندىن تەلەپ قىلدى. قاراخان رازى بولمىدى. لېكىن، «ئارلىق» ئۇلارنى يامانلىقتا دەۋەت قىلىپ، مەجبۇرىي ئۆزىگە تارتىشنى بىلەتتى. قاراخان «ئارلىق»نىڭ بۇ خىل ئالداشلىرىغا ئوڭايلىقچە ئىشىنىپ قالغان بۇ ئەخمەقلەرگە قاتتىق خاپا بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇنىڭدىن كېيىن شۇنداق ئادەم بالىسىنى ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىشنى قارار قىلدى، «ئارلىق»قا باشقىدىن لەنەت ئوقۇپ، يەر ئاستىدىكى قاراڭغۇ ئالەمنىڭ ئۈچىنچى قەۋىتىگە قوغلىۋەتتى، ئاسماننىڭ ئون يەتتىنچى قەۋىتىنى بارلىق ئاھالىسى بىلەن ئۆزى ئۈچۈن ياراتتى ۋە شۇنداق قىلىپ، ئاسماننىڭ ئەڭ ئېگىز قەۋىتىنى تۇرار جاي قىلىپ تاللىدى. ئۆز ئالدىغا ياشاۋاتقان ئىنسانلارغا ھامىي ۋە مۇئەللىم قىلىپ ئۇلۇغ «ماي تەرە»نى ئەۋەتتى.

چىرايلىق ئاسماننى كۆرۈپ قالغان «ئارلىق» شۇ زامات ئۆزى ئۈچۈن بىر ئاسمان يارىتىشنى قارار قىلدى ۋە شۇ مەقسەتتە قاراخاننىڭ رۇخسىتىنى ئالغاندىن كېيىن، ئۆز تەۋەسىدىكىلەرنى، يەنى ئۆزى ئالدىغان يامان روھلارنى ئۇ يەرگە يەرلەشتۈردى. لېكىن، بۇ يامان روھلار قاراخان ياراتقان يەر يۈزىدىكى ئىنسانلاردىن ئىنتايىن ياخشى ياشاۋاتاتتى. بۇ ئەھۋال قاراخاننىڭ كۆڭلىنى بىئارام قىلدى، «ئارلىق»نىڭ ئاسمىنىنى ئۆرۈۋېتىش ئۈچۈن قەھرىمان «ماندى شىر»نى ئەۋەتتى. ئۇنىڭ قۇدرەتلىك نەيزىسىنىڭ زەربىلىرى بىلەن ئاسمان ئىگراپ، شۇ چاغقىچە تۇپتۇز تۇرغان يەر يۈزى ئاسماندىن چۈشكەن پارچە - پۇرات نەرسىلەر بىلەن بۇزۇلۇپ، ئېگىز تاغلار، چوڭقۇر بوغۇزلار، زىچ ئورمانلار پەيدا بولدى. قاراخان «ئارلىق»نى يەر يۈزىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر بىر قەۋىتىگە سۈرگۈن قىلىۋەتتى. ئۇ يەردە كۈننىڭمۇ، ئاينىڭمۇ ۋە يۇلتۇزنىڭمۇ يورۇقى يوق ئىدى. قاراخان ئۇنىڭغا دۇنيانىڭ ئاخىرىغىچە شۇ يەردە تۇرۇشنى بۇيرۇق قىلدى.

«ئاسمان پادىشاھى»

ئەسلىدە ئاسماندا ناھايىتىمۇ چوڭ بىر مەخلۇق بولغانكەن. ئۇنى كىشىلەر «ئاسمان پادىشاھى» دەپ ئاتايدىكەن. ئۇنىڭ بەدەن قۇرۇلۇشى ئادەتتىن تاشقىرى چوڭ بولۇپ، بەدىنىدىكى تۈكلەر تاغ باغرىدا ئۆسكەن قارىغايلاردەك ئىكەن. ئاغزى چەكسىز كەتكەن دېڭىز يۈزىدەك كەڭ بولۇپ، ئۇنىڭ بەدەن ئېغىرلىقىغا يەر- زېمىندىكى بارلىق تاغلارنى يىغقاندا ئاران تەڭ كېلەلەيدىكەن. ئومۇمەن، ئۇ قۇدرەتلىك كۈچكە ئىگە بولۇپ، پۈتۈن ئىشلار ئۇنىڭ ئىرادىسى بويىچە بولىدىكەن؛ ئەگەر ئۇ بىرەر ئىشقا ئاچچىقلىنىپ قاپىقىنى تۈرسە، شۇ زامان ھاۋا بۇزۇلۇپ قار ياغىدىكەن؛ ۋارقىراپ قويسا، چاقماق چېقىپ، يامغۇر ياغىدىكەن؛ خۇشال بولسا، گۈللەر ئېچىلىپ، بۇلبۇل سايراپ، باھار كېلىدىكەن؛ ئەسنەپ قويسا، مەيىن شامال چىقىدىكەن؛ قاتتىقراق يۆتىلىپ قويسا، بوران چىقىپ، پۈتۈن يەر - جاھان كۆرگۈسىز توپا - چاڭ ئاستىدا قالىدىكەن.

شۇڭا، كىشىلەر ئاسمان پادىشاھىنى خاپا قىلماسلىق ئۈچۈن ئاسمانغا تاش ياكى باشقا نەرسىلەرنى ئېتىشقا يول قويمايدىكەن. «ئاسمانغا تۈكۈرسەڭ يۈزۈڭگە چۈشەر» دېگەن تەمسىل شۇنىڭدىن قالغانىكەن.

此为试读，需要完整PDF请访问：www.ertongbook.com